

‘Maar bij U is vergeving’ (Johann Sebastian Bach)

Voorganger: Ds. Heleen Weimar

Lezingen:

1^e Schriftlezing: Psalm 130

2^e Schriftlezing: Efesiërs 4,32 - 5,2

Inleiding

Johann Sebastian Bach gedenken we vandaag. Zijn sterfdag is 28 juli 1750. Albert Schweizer noemde Bach de vijfde evangelist (naast Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes dus) vanwege zijn indrukwekkende muzikale vertolking van de bijbelse boodschap. Schweizer dacht daarbij vooral aan Bachs passionen. Maar laten we de cantates niet vergeten! Zo horen we in deze dienst hoe Bach Psalm 130 tot klinken brengt.

We zongen zojuist al twee berijmde coupletten van deze psalm. Psalm 130 is ook één van de schriftlezingen. En we zullen tijdens de preek horen hoe deze psalm door Bach wordt uitgelegd, middels zijn cantate *Aus der Tiefen*.

Preek

Gemeente van Jezus Christus, Bach mag het zeggen! De uitleg van Psalm 130 laat ik helemaal aan hem over vandaag. Hij mag, als ‘heilige’ van deze zondag, laten horen hoe hij deze psalm interpreteert door middel van zijn muziek. Ik zal mij beperken tot het vertalen van zijn muzikale taal, het uitleggen van zijn muzikale codes.

Allereerst zijn daar de vele tempowisselingen, die voor deze cantate zo karakteristiek zijn. De verschillende tempi, langzaam, gaande, gedragen of levendig, corresponderen met verschillende stemmingen, gemoedstoestanden.

Daarnaast is er de expressieve wijze waarop Bach de belangrijkste werkwoorden van deze psalm muzikaal heeft uitgebeeld, het roepen en smeken, het verlangen en wachten, het hopen en worden verlost.

Onze meest basale emoties en grondstemmingen vinden zo hun weerklank in deze cantate.

De cantate begint vanuit de diepte: *Aus der Tiefen*, uitgebeeld in toonreeksen naar beneden, langzame droevige lijnen de diepte in. Vanuit die diepte van wanhoop of verdriet roept de psalmdichter tot God. Het is het roepen van een enkeling, maar vanwege de opeenstapeling van het geroep verbreedt het zich tot dat van een groep, een koor.

Dit is het preludium, het voorspel van het eerste koordeel. Daarna volgt een fuga. Bij een fuga zetten verschillende stemmen eenzelfde motief na elkaar in.

Alle drie de koordelen van de cantate hebben deze opeenvolging van preludium en fuga, een muziekvorm waar de jonge organist Bach zo van hield en waar hij zo goed in was.

De koorfuga gaat over vers 2 van de psalm: ‘*Heer, hoor mijn stem, neig uw oor naar mijn smeken*’.

Deze fuga heeft een levendiger tempo. Dringend klinkt het gebed tot God om te luisteren naar het smeken, het *Flehen*. Dit smeken wordt met *Seufzern*, muzikale zuchten, weergegeven, zowel door koor als door orkest.

Er is geopperd, dat Bach deze cantate geschreven zou hebben naar aanleiding van een grote brand, die de stad Mühlhausen trof in de tijd dat hij daar werkzaam was. Maar mocht er onder de getroffen, degenen die geliefden hadden verloren, degenen die dakloos waren geworden - mocht er onder hen of onder de omwonenden de gedachte zijn opgekomen, dat de brand een straf van God zou zijn (een gedachte die bij elke ramp die zich voordoet wel opgeld doet, ook nu nog), dan wordt deze veronderstelling ferm weersproken door de solo van de bas, of liever gezegd: het duet van bas en hobo. ‘Als God alles wat er fout wordt gedaan ons mensen aan zou rekenen, wie zou dan kunnen bestaan?’ zingt de bas, in een gedragen tempo, waarbij het menselijk bestaan - *bestehen* - lange lijnen heeft gekregen. En de bas zingt daarop de vaste overtuiging uit, dat God een God van vergeving is: ‘*Denn bei dir ist die Vergebung...*’

De sopranen van het koor zingen daardoorheen een couplet van het koraal *Herr Jesu Christ, du höchstes Gut*, van Bartholomeus Ringwaldt. Dit 2^e couplet is een gebed om ontferming. In de tijd van Bach was het een heel bekend lied. De hoorders van toen wisten meteen waar dit lied over ging.

Maar wie roept uit de diepte, wie in de put zit, wie rouwt, wie in een depressie is geraakt, vindt niet zomaar troost, of bemoediging, of levensvreugde door een positieve geloofsuitspraak zoals de solo van de bas, dat bij God een nieuw begin te vinden is. Troost, nieuwe moed, dat komt meestal wel, ooit, maar het neemt tijd. Het komt op een dag tot je verrassing, het eerste sprankje hoop, het eerste glimpje vertrouwen. Maar niet op het moment dat het je wordt aangezegd. Zo werkt dat niet. Je zult erop moeten wachten.

Om die reden zingt het koor, in het middendeel: ‘Mijn ziel wacht, mijn ziel, mijn levenskern, wacht op God.’ Eerst een preludiumachtig Adagio en daarna een langzame fuga. Er is werkelijk geduld nodig voor dat *harren*, dat verlangend uitzien. Volhardend blijven uitzien, dat is vaak alles wat een mens in de diepte kan doen.

We gaan luisteren naar de eerste drie delen van de cantate *Aus der Tiefen*.

1 Koor

Aus der Tiefen rufe ich, Herr, zu dir.
Herr, höre meine Stimme,
lass deine Ohren merken auf die Stimme meines Flehens!
Uit de diepte roep ik tot u, HEER,
²*Heer, hoor mijn stem,*
wees aandachtig, luister naar mijn roep om genade.

2 Arioso (bas) en koraal (sopranen)

So du willst, Herr, Sünde zurechnen,
Herr, wer wird bestehen?
Denn bei dir ist die Vergebung,
dass man dich fürchte.
³*Als u de zonden blijft gedenken, HEER,*
Heer, wie houdt dan stand?
⁴*Maar bij u is vergeving,*
daarom eert men u met ontzag.

Erbarm dich mein in solcher Last,
Nimm sie aus meinem Herzen,
Dieweil du sie gebüßet hast
Am Holz mit Todesschmerzen,
Auf dass ich nicht mit großem Weh
In meinen Sünden untergeh,
Noch ewiglich verzage.
Ontferm u over mij en mijn last
neem die weg uit mijn hart,
- want u hebt ervoor geboet
in doodsnood aan het kruis -
opdat ik niet in grote pijn
in mijn zonden onderga,
noch eeuwig zou versagen.

3 Koor

Ich harre des Herrn,
meine Seele harret,
und ich hoffe auf sein Wort.
⁴*Ik zie uit naar de HEER,*
mijn ziel ziet uit naar hem
en verlangt naar zijn woord.

Was de laatste koorfuga al langzaam, vanwege de lange duur van het verlangend uitzien, de tenorsolo die erop volgt, in beurtspraak met de basso continuo,

duurt helemaal eindeloos lang. ‘Mijn ziel wacht op de Heer.’ Er lijkt geen eind aan de komen, wat een geduld is er nodig.

Prachtig heeft Bach door deze solo heen een tweede couplet van het koraal vervlochten. De alt en van het koor uiten hun droefheid en hun verlangen naar een nieuw begin. Hier gebeurt wat velen van ons hebben ervaren: wanneer je het niet meer weet, niet meer weet wat te geloven, nauwelijks meer kunt hopen, dan komt er soms een lied in je op, waarmee je het uit kunt houden. De tenor volhardt in zijn wachten met behulp van het koraal.

Het laatste koordeel bevat de dringende oproep te hopen op God, in een levendig tempo, als schildering van de hoop die leven doet.

Op dit derde preludium volgt een zeer beweeglijke koorfuga over de verlossing, het *Erlösen*, uit alle zonden. ‘*Aus allen seinen Sünden*’ wordt daarbij gezongen in een chromatische lijn omhoog, een lijn van halve toonsafstanden.

En zo eindigt de cantate die in de diepte begon, met een opgaande lijn. Niet met een jubelend hoogtepunt, niet met een schallende climax, wel met de voorzichtig opwaartse beweging van de hoop.

En juist dat maakt deze cantate zo troostend en bemoedigend.

We gaan luisteren naar de laatste twee delen van de cantate en zingen daarna ter afsluiting het toegevoegde slotkoraal, het laatste couplet van het lied *Herr Jesu Christ, du höchstes Gut*, waarvan in de cantate twee coupletten zijn opgenomen.

4 Aria (tenor) en koraal (alt en)

Meine Seele wartet auf den Herrn
von einer Morgenwache bis zu der andern.
⁶*Mijn ziel wacht op de Heer,*
meer dan wachters naar de morgen,
meer dan wachters uitzien naar de morgen.

Und weil ich denn in meinem Sinn,
Wie ich zuvor geklaget,
Auch ein betrübter Sünder bin,
Den sein Gewissen naget,
Und wollte gern im Blute dein
Von Sünden abgewaschen sein
Wie David und Manasse.
En omdat ik in mijn geest,
zoals ik eerder klaagde,
ook een bedroefde zondaar ben
wiens geweten knaagt,
zou ik graag met uw bloed
van zonden zijn gewassen

zoals eens David en Manasse.

5 Koor

Israel hoffe auf den Herrn;
denn bei dem Herrn ist die Gnade und viel Erlösung
bei ihm.

Und er wird Israel erlösen aus allen seinen Sünden

⁷*Israël, hoop op de HEER!*

Bij de HEER is genade, bij hem is bevrijding, altijd weer.

⁸*Hij zal Israël bevrijden uit al zijn zonden.*

Zingen:

Stärk mich mit deinem Freudengeist,
heil mich mit deinen Wunden,

wasch mich mit deinem Todesschweiss
in meiner letzten Stunden,
un dnimm mich einst,
wenn dir's gefällt,
in wahrem Glauben von der Welt
zu deinen Auserwählten.
Sterk mij met uw Geest van vreugde.
heel mij met uw wonden,
was mij met uw doodsweet
in mijn laatste uren.
En neem mij dan,
naar uw wil,
in geloof uit deze wereld op
tot uw uitverkorenen.